

La Barcelona bohèmia i popular surt de l'infern

Els prolífics escriptors,
autors teatrals
i periodistes de la
Barcelona popular,
republicana i bohèmia
de les primeres
dècades del segle XX
havien caigut
en l'oblit de l'infern.
Per primer cop,
un estudi els rescata
amb tota la seva
magnitud i esplendor:
'La cultura de masses
a la Barcelona
del nou-cents',
de Just Arévalo i Cortés.
Tots ells es van haver
d'exiliar el 1939.

És una Barcelona que ha caigut en l'infern de l'oblit dels historiadors de la cultura.

És la Barcelona del pecat, la dels barris baixos del districte cinquè, emmarcat per la Rambla i el Paral·lel, en els anys gloriosos dels cabarets –i cabareteres– i dels espectacles teatrals i musicals de barrila i cuixa.

Un grup de periodistes i escriptors, de formació autodidacta i d'ideologia republicana radical d'esquerres, van participar activament en la construcció d'aquesta Barcelona popular de principis del segle XX i es van professionalitzar en el camp de la cultura massiva, especialment la periodística i la teatral. Mamaven la mateixa bohèmia del barri i alguns d'ells van arribar a escriure centenars d'obres de teatre, sarsueles i revistes, a més de cuplets, en un període molt curt de temps: el 39 tots ells es van haver d'exiliar.

Aquests protagonistes singulars i destacats de la història de la literatura popular catalana, titllats de marginals, no havien merescut l'atenció específica de cap estudiós. Es deien, els més prolífics, Lluís Capdevila, Joaquim Montero i Josep Amich i Vert, que signava amb el nom d'Amichatis, i anaven de tronc amb Francesc Madrid, Brauli Solsona –valencià, com Montero–, Manuel Fontdevila, Àngel Samblancat, Màrius Aguilar, Plató Peig, el caricaturista Jaume Passarell, Salvat-Papasseit i molts més, perquè la colla era nombrosa.

Just Arévalo i Cortés ha estat el primer filòleg a interessar-se per alguns dels personatges del grup, com són Capdevila, Montero, l'Amichatis i el bohemí Plató Peig, i a donar una visió documentada del fenomen.

El resultat dels seus estudis és el llibre que els aplega, *La cultura de mas-*

ses a la Barcelona del nou-cents, editat per les Publicacions de l'Abadia de Montserrat a Textos i Estudis de Literatura Catalana.

"Era una colla creada al voltant del Bar del Centro i del cabaret obert al soterrani, establiment que, segons he pogut establir per primer cop, es va inaugurar el 18 de gener de 1913, a la Rambla, cantonada Sant Pau, i sovint canviava de nom però que ells van continuar anomenant-lo sempre igual", ens diu Just Arévalo. El cabaret, diu el filòleg en el seu estudi, s'obre l'octubre del 1915 amb el nom *Au Cabaret du Tango* i posteriorment es dirà *Au fons de la mer*, *The Savoy* i *La Sirena*, abans de tancar definitivament les portes l'any 1922 per cedir pas a una granja lletera.

"Al llarg dels anys, a més de l'intercanvi constant de membres, la colla va esclatar en sonores dissensions internes", ens diu.

Gràcies a la premsa i al teatre, bàsicament, i també a la literatura popular i el cinema, es van poder professionalitzar. "Alguns –ens diu Arévalo– impulsats pel rei del Paral·lel, l'actor i empresari Josep Santpere, pare de la Maria Santpere, que els encarregava obra rere obra, original o traduïda."

En alguna ocasió, Montero, actor i empresari teatral, i l'Amichatis –que esdevindria el gendre del primer– firmaven conjuntament les obres. També escriuien novel·les curtes en col·leccions seriades, i novel·les pornogràfiques amb pseudònim, ens comenta.

Cap filòleg no s'havia interessat fins ara per la vida i l'obra de Lluís Capdevila, Joaquim Montero, l'Amichatis i Plató Peig, ni tampoc pel grup del Bar del Centro. L'únic fons documental que es podia consultar era, a més dels arti-

cles memorialístics de la premsa –part d'ella, de l'exili–, els llibres de memòries dels components de la colla, com els de Brauli Solsona, Lluís Capdevila, Jaume Passarell i Emili Eroles, o bé llibres com la història del Paral·lel escrita per Màrius Aguilar i Rafael Moragas o la de la Barcelona íntima, de Màrius Verdaguer.

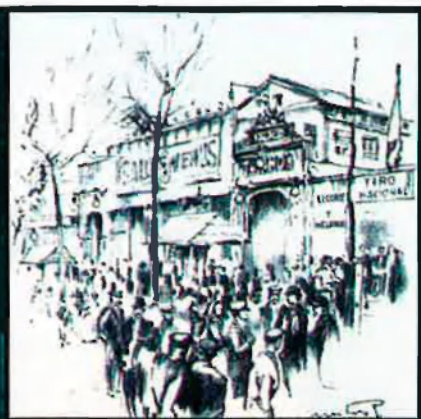
Tot i el testimoni a les hemeroteques i els nombrosos llibres de memòries, aquesta Barcelona de la literatura i el teatre populars ha quedat colgada per la Barcelona bohèmia artística dels Quatre Gats, la de Rusinol, Casas i Picasso, famosa a tot el món. L'última prova la trobem en l'estudi de la professora americana Temma Kaplan, *Red City, Blue Period: Social Movements in Picasso's Barcelona*, traduït ara pel Grup 62, sota el segell de Península, amb el títol *Ciudad roja, periodo azul. Los movimientos sociales en la Barcelona de Picasso (1888-1939)*.

L'Amichatis, el més popular.

Josep Amich i Bert, Amichatis (Lleida, 1888–Madrid, 1965), va ser, al llarg de la segona i tercera dècada del segle, el dramaturg més popular del Paral·lel. De la mà de Josep Santpere i de les seves temporades estables de vodevil català, al Nou i a l'Espanyol, “va ser l'iniciador de tot un conjunt de produccions realistes de tractament fulletonesc i ben sovint melodramàtic ambientades en els pintorescos baixos fons, unes produccions que van comptar ben aviat amb un èxit esclatant de públic”.

L'obra *Les dones de tothom*, que li estrenava Santpere el 1918, marca un abans i un després en la carrera de l'Amichatis. Abans ha tingut algun èxit escadusser, però moltes estrenes minoritàries, algunes d'elles en llengua espanyola, i també fa adaptacions d'obres franceses, bàsicament vodevils.

L'Amichatis triomfarà finalment no amb el vodevil sinó amb unes produccions que barregen elements del drama, la comèdia, la farsa, el melodrama, la literatura fullctonesca i un xic del vodevil, i que es vehiculen sobre la peculiar realitat social d'un sector de la ciutat fins aleshores bandejat de la literatura, el districte que va de la Rambla al Pa-

A dalt a l'esquerra, Josep Amich, Amichatis, en una foto de l'època. A sota, caricatures de Joaquim Montero i de Lluís Capdevila, fetes pel caricaturista Jaume Passarell. Tots eren periodistes i autors teatrals. Al Paral·lel –aquí dibuixat per C. Mestres Gimpera– van estrenar molts dels seus èxits.

ral·lel, el cinquè. “*Les dones de tothom* és també la primera que incorpora com a motiu literari el cabaret del soterrani del Bar del Centro”, diu Arévalo.

Com *Les dones de tothom*, els títols de les obres que l'Amichatis escriurà a partir d'ara, orientat pels gustos del públic i inspirat ocasionalment per obres franceses, ja ho diuen tot: *Ni viu-*

da, ni fadrina, ni casada; El camí del vici; El crim del bar; La borda i Sota la perruca no es veuen les banyes. Algunes les escriuen Montero i ell, plegats.

L'altre gran èxit de l'Amichatis va ser la tragicomèdia popular signada amb Gastó Màntua *Baixant de la Font del Gat o la Marieta de l'ull viu*, estrenada a l'Espanyol el 1922. L'obra es converteix, diu Arévalo en fer el recompte de les representacions que se'n fan en diversos teatres barcelonins i de tot el país, en l'èxit més absolut i aclaparador de l'escena catalana dels temps passats i presents. Posteriorment, amb partitura d'Enric Morera, es converteix en sarsuela i el 1927, el mateix Amichatis, que treballa com a guionista de cinema, l'adapta a la gran pantalla.

Joaquim Montero i l'Amichatis van escriure més d'un centenar d'obres cadascun

Josep Santpere, vestit amb la indumentària típica del vodevil, va estrenar obres d'Amichatis i Montero. La foto apareix en el llibre *Els Santpere. Cent anys davant del públic*, de Planeta.

L'home de teatre complet. Joaquim Montero (València, 1869 – Santiago de Xile, 1942) és presentat per Arévalo com a home de teatre complet. Després d'una carrera teatral de dotze anys per Argentina i Xile, el 1913 torna a Catalunya i, a més de convertir-se en un dels habituals del Bar del Centro, esdevé el primer responsable de la presa d'un teatre veritablement popular. Abans, a finals del XIX, havia actuat a

**Josep Santpere,
el rei del
Paral·lel,
encarregava
obres a Montero
i l'Amichatis**

Barcelona amb obretes pròpies, joguines còmiques com la paròdia de *Terra baixa*, *Riera baixa*.

El mateix 1913 lloga el Teatre Nou del Paral·lel i triomfa per sorpresa amb un breu divertiment en castellà escrit per ell, *¡Arriba el telón!*, quan apostava pel gènere líric amb obres estrangeres. Això l'obliga a escriure peces similars, en castellà. A partir del 1915 deixa el Paral·lel i passa per una gran part dels teatres de Barcelona, alguns dels quals dirigeix: Novetats, Còmic, Victòria, Romea, etc., sense oblidar les gires pel país. Fa tots els papers de l'auca: empresari, director teatral, autor, director d'escena i actor. Representa i escriu tota mena d'obres, sol o amb Amichatis, com comèdies, entremesos, funcions del dia d'innocents, números de varietats, paròdies, sainets, humorades, etc., aparentment originals. Fa revistes bilingües. Col·labora amb Josep Santpere i li escriu obres, com *Noves i velles temptacions de Santpere*.

El 1928 sembla abandonar el món teatral, però es dedicarà al nou gènere triomfant de la revista, per mediació de Francesc Madrid i de Brauli Solsona, s'afegeix, recorda Arévalo, al grup d'escriptors que, com Josep M. de Sagarra, Màrius Aguilar i els esmentats Madrid i Solsona, escriuen diàlegs i escenes per a unir els diversos números de revista que el productor Manuel Sugranyes fa al Teatre Còmic. A partir d'aquí, torna a reaparèixer com a escriptor festiu, versaire de rimes fàcils en un conjunt de produccions populars, algunes de les quals són encàrrecs de Santpere, com *El Papitu Santpere* i *Segon número de Papitu Santpere*. Com Amichatis, fa més de cent obres, originals o adaptades. Algunes d'elles es venen en les dues col·leccions del moment, "L'Escena Catalana" i "La Novel·la Teatral Catalana", i se n'arriben a fer diverses edicions.

Tot i semblar dedicar-se amb tota l'energia al món del teatre, la colla del Bar del Centro porta el periodisme a la sang i no l'abandonen mai. Montero dirigeix entre el 1933 i el 1934 el diari *La Noche* i escriu a *L'Esquella de la Torratxa*. L'Amichatis és un plomífer avesat a tota mena d'empreses perio-

Les revistes del Paral·lel –dibuixades aquí per C. Mestres Gimpera– van ser un dels aliments dels bohemis republicans de la penya del Bar del Centro, que en feien els diàlegs. Un membre de la penya no va poder passar de la bohèmia i la indigència: el periodista polític i poeta Plató Peig, mort el 1927.

dístiques, participa activament en la premsa de barrila, com *Papitu* i *Rialles*, i en la premsa política republicana radical. Anteriorment, ha estat redactor de *Las Noticias* i *El Día Gráfico*.

El més periodista de la colla.

Però el periodista més prolífic de la colla és el narrador Lluís Capdevila (Barcelona, 1893 – Andorra la Vella, 1980), que també viu la passió pel teatre: recordem que és autor, amb Víctor Mora, del text de la famosa sarsuela *Cançó d'amor i de guerra*. Una de les seves primeres produccions, *S. M. el Anarquista* (1915), l'escriu al Bar del Centro en una nit, en col·laboració amb l'Amichatis. Arévalo ha fet el recompte: entre 1910 i 1938, estrena quaranta-cinc peces teatrals, trenta-set de les quals són originals, totes pertanyents al teatre comercial, des dels vodevils i drames realistes popularitzats per Josep Santpere al Paral·lel fins al conreu de gèneres lírics com la sarsuela, l'opereta i la revista. En són moltes, però l'Amichatis i Montero el superen.

Com a periodista, l'activitat de Lluís Capdevila –que la inicia de ben jove– és frenètica i ha d'utilitzar una trentena llarga de pseudònims, primer per amagar-se o per connotar ideològicament el text i després per no repetir el nom en els mateixos periòdics, com fa a *L'Esquella de la Torratxa* i *La Campana de Gràcia* quan les dirigeix o coordina. A més d'aquests periòdics, va dirigir el diari *La Humanitat*.

El bohemí maleït. La quarta personalitat estudiada a fons per Arévalo en el seu llibre és Plató Peig i Cunillé (Saba-

dell, 1884 – Barcelona, 1927), articulista polític i poeta ocasional que va ser “víctima de la bohèmia més negra i destarotada”. Admirat pels seus companys, la seva existència pintoresca el va dur a figurar com a personatge literari en diverses de les obres dels seus companys.

Literàriament, els escriptors més populars dels anys 10 i 20 “no són res de l'altre món, però tenen interès com a fenomen”.

La crítica més prestigiosa no se n'ocupava gaire. “*La Veu de Catalunya* els silencia per immorals i només en parla quan esclaten conflictes o aldarulls, típics del món teatral.”

Però si bé literàriament la seva obra és força tronada, la llengua sí que té molt d'interès. “La llengua d'aquesta literatura popular que tenia tant d'èxit –comenta– està per estudiar. Era un català viu i recollia l'argot de les classes populars del districte cinquè. Els noms dels diferents tipus de prostitutes per exemple, com les papallones o les tranquil·les: paraules de pinxo.”

**La literatura
de masses
de la Barcelona
d'inicis del XX no
s'havia estudiat
a fons fins ara**

Lluís Bonada